

KS. EDWARD WALEWANDER – LUBLIN

[Recenzja]: *Prawda i pamięć. Wspomnienia*, wstęp i oprac. Elżbieta Orzechowska, przedmowa ks. Zygmunt Zieliński, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016, ilustracje, indeks osób i miejscowości, ss. 292.

Przywracanie pamięci dnia codziennego naszej świadomości historycznej jest jednym z największych sukcesów wolnej Rzeczypospolitej – wynikiem zbiorowego wysiłku historyków, pisarzy, pamiętnikarzy. Swój wielki wkład ma w tym dziele dr Elżbieta Orzechowska, wieloletni, zasłużony nauczyciel historii w szkołach średnich Radomia. Tradycja rodzinna autorki, sprzęgnięta z jej sprawnym piórem, daje znakomite rezultaty. Najnowsza jej książka *Prawda i pamięć* potwierdza tę opinię. Wspomnienia biograficzne zamieszczone w książce są niezwykle krzepiące. Dowodzą, że bycie Polakiem bywało niesłychanie atrakcyjne, a samego pojęcia „polskość” nie da się zamknąć w schematach genetyczno-tradycyjnych.

Wiele mówią tytuły poszczególnych materiałów. Książka zawiera teksty Kazimierzy Kąckiej (*Nie czuję się bohaterką*), Danuty Medyńskiej (*Ten mroczny czas*), Stanisława Medyńskiego (*Ocalić od zapomnienia*), Henryka Sarny (*Wrzesniowe blizny i powojenna rzeczywistość*), Mariana Sarny (*Życie w nieustannym lęku*), Stanisława Stani (*Człowiek w obozowym pasiaku*), Natalii Stępień-Koktysz (*Mój tulaczy los*), ze wstępem i w opracowaniu dr Elżbiety Orzechowskiej, z przedmową ks. prof. Zygmunta Zielińskiego. Każde wspomnienie mogłoby z powodzeniem posłużyć jako autentyczny materiał do filmu o cierpieniu, bólu i strachu ludzi, o nadziei i radości autorów, którym przyszło żyć w trudnym okresie dziejów.

Treść książki to nie są ani opowieści całkowicie odkrywcze, ani przełamujące jakiś mit o przeszłości bliższej czy dalszej. Ich siła tkwi w ogromnej determinacji osób, które dały E. Orzechowskiej swoją historię, ale też w ich realistycznym opisie rzeczywistości, w którym pojawia się wiele środowisk i ich mieszkańcy. W niektórych fragmentach relacji można się przejrzeć jak w lustrze. Trudne warunki życia w latach 80. XX wieku z realizmem, ale i z ciętym humorem, przypomina m.in. D. Medyńska. Warto zacytować dłuższy fragment jej tekstu dziś wprost niewiarygodnego:

Puste półki w sklepach spożywczych wzbudzały gniew, a ustawianie się w kolejkach za tym, co »rzucą« – wrażenie upodlenia człowieka. Całonocne wyczekiwanie, zamawianie miejsca, rzucanie się na przyniesiony towar wyzwalało niemal zwierzęce instynkty. Czasem trzeba było poddać się konieczności zdobycia czegoś nieodzownego dla domu, rodziny. Na szczęście wyręczała mnie poczciwa mama, która gotowa była całą noc czuwać, aby przynieść wnukom kawałek mięsa czy szynki.

Śmieszne, choć przykre, że sztukę zdobywania szybko opanowała najmłodsza córka, Marta, bo kiedy »rzucili« cytryny, zrezygnowała z zakupu chleba, po który poszła do sklepu, a zdobyła dwie cytryny (na tyle starczyło jej pieniędzy). Kiedy do sklepu »Sezam« przywieźli garnki, ustawiła się w długiej kolejce i kupiła... łąkę na muchy! (s. 80).

Zanim recenzowane teksty znalazły się w zbiorze E. Orzechowskiej przebyły różną drogę (por. *Wstęp*, s. 15-16). Tylko dwa były „gotowe” do druku. Pozostałe poddała gruntownej obróbce redakcyjnej. Opatrzyła je też licznymi i szczegółowymi przypisami (por. np. przypisy na s. 143 i 151-152). Na uznanie zasługuje szata literacka książki i bogate ilustracje. Książkę zawiera trzy zalety: erudycję, jasność i atrakcyjność przekazu.

W esejach *Prawda i pamięć* można wyróżnić trzy koloryty. Koloryt radosny mają wszystkie fragmenty tekstów, w których autorzy opisują swoje dzieciństwo, przygody rodzeństwa i koleżeństwa, pracę rodziców. Część szkiców ma wyraźny charakter nostalgiczny, ukazywany z nieukrywanym smutkiem, przebijającym z kontekstu trudnego okresu życia. Wreszcie koloryt refleksyjny mają fragmenty wspomnień, w których autorzy snują myśli o teraźniejszości i przyszłości. Tak zwyczajnie pisze o tym m.in. N. Stępień-Koktysz:

Moja rodzina nie wydała wybitnych osób, ale stała się urodzajną glebą dla kolejnych pokoleń. Zaskarbiła sobie szacunek, uznanie i wdzięczność potomnych, dobrocią, umiłowaniem ojczyzny, pracowitością i uczciwością. Może stać się wzorem dla innych współczesnych polskich rodzin” (s. 265).

W ustach polskich rodziców, zwłaszcza starszych, żadne słowo nigdy nie ma treści banalnej. Tak też jest na łamach wspomnień pt. *Prawda i pamięć*. Polacy wyróżniają się w Europie swymi ciekawymi, a często dramatycznymi historiami rodzinnymi. Niemal każda z nich to wielka epopeja międzywojenna, wojenna i powojenna: pełnej ucieczek, powrotów, cudownych ocalań, odnajdywania się po latach, cichego bohaterstwa, uporu i nadziei. Wiary i zaufania Bogu. Pola i drogi, usiane najpiękniejszymi w świecie kapliczkami, są wyjątkowym tego świadectwem (por. s. 200).

Pamiętajmy o tym. Kto może, niech spisuje dzieje swoich bliskich. Zachowujmy wiernie każdą pamiątkę rodzinną, słowną czy materialną. Bo nie ma słów ani rzeczy nieważnych. Wszystkie są ciekawe i godne utrwalenia. Takie jest przesłanie tej niezwykłej książki, będącej jednocześnie głębokim i wzruszającym świadectwem.

Tym, którzy obiecali sobie częściej sięgać po książki, polecam lekturę omawianego zbioru wspomnień znakomicie przygotowanych do druku przez dr E. Orzechowską. Nic tak nie zachęca do czytania, jak metodycznie pomyślane i redakcyjnie dobrze przygotowane wspomnienia.

BOGUMIŁA WARZĄCHOWSKA – KATOWICE

[Recenzja]: Zdzisław Gębołyś, *Bibliografia druków w języku polskim wydanych na Litwie od 1944 do 2014 roku*, Sosnowiec-Wilno 2015, Wydawca: Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy, ISBN 978-83-65259-00-4

Książka Zdzisława Gębołyśa *Bibliografia druków w języku polskim wydanych na Litwie od 1944 do 2014 roku*, to obszerny wykaz dokumentów w języku polskim, które ukazały się drukiem na Litwie w latach 1944-2014. Opracowanie bibliograficzne liczące 3019 opisów jest pierwszym kompletnym zestawieniem rejestrującym polską produkcję wydawniczą na Litwie po drugiej wojnie światowej. Choć wcześniej pojawiały się próby opracowania polskiego dorobku piśmienniczego, to jednak nie była to kompletna twórczość, gdyż ograniczała się do wąskiej chronologii lub do wybranej dziedziny wiedzy. Pionierskiej pracy podjął się Zdzisław Gębołyś, który w 2014 r. na zlecenie Ministerstwa Kultury Republiki Litewskiej i Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, sporządził bibliografię.

Tytuł pracy przygotowano w języku polskim, litewskim i rosyjskim, podobnie spis treści w tych samych trzech językach, uzupełniony o język angielski. Następnie zamieszczono *Wykaz najważniejszych skrótów użytych w bibliografii* oraz *Spis terminów litewskich użytych w opisie bibliograficznym*.

Ważnym elementem wprowadzającym w bibliografię jest obszerna *Przedmowa*, w której przedstawiono dzieje polskiej książki na Litwie, poczynając od okresu Rzeczypospolitej Obojga Narodów poprzez okres rozbiorów, lata I wojny światowej, okres międzywojenny, lata II wojny światowej i czas okupacji sowieckiej, aż do współczesności. Dla pełniejszego zobrazowania wileńskiego ruchu wydawniczego w XVI-XVIII wieku, opracowano zestawienie statystyczne, w którym przedstawiono język druków z podziałem na druki polskie, łacińskie, ruskie i cerkiewnosłowiańskie, litewskie i łotewskie oraz niemieckie, podając przy każdym języku liczbę wydanych dokumentów.

Omawiając działalność wydawniczą w języku polskim za lata 1944-1989 oraz 1990-2014, oprócz szczegółowej charakterystyki ówczesnego życia kulturalno-oświatowego, zaprezentowano w zestawieniu statystycznym produkcję wydawniczą książek uwzględniając rok ukazania się pracy, liczbę wydawanych książek

i ich nakład. Ciekawie zarysowuje się analiza treściowa polskiej produkcji wydawniczej. Uwzględniając tematykę wydanych dokumentów spośród reprezentatywnych działów takich jak: czasopisma, geografia, historia, historia literatury, językoznawstwo, kultura, literatura piękna, nauka, polityka, przemysł, religia, serie wydawnicze, szkolnictwo, zdrowie, dominującą pozycję stanowią książki dotyczące edukacji. Zbliżone miejsce w tym rankingu zajmuje literatura piękna, polityka i geografia. Najmniej wydano książek z działu kultura. Warto zwrócić uwagę na to, że w latach 1990-2014 książkę polską na Litwie drukowano w 64 wydawnictwach, co świadczy o braku stałej współpracy autorów z wydawcami. Względy ekonomiczne sprawiały, że książki publikowano w tych oficynach, które oferowały przystępną cenę za druk, stąd tak duża i różnorodna grupa wydawców.

Ważną część w *Bibliografii druków...* stanowi *Wstęp*, w którym wyjaśniono cel i znaczenie opracowania publikacji oraz podkreślono, że do 2014 roku na Litwie nie powstała żadna wileńska bibliografia regionalna, tym bardziej praca ta jest cennym rejestrem druków. Omawiając zakres i metodę doboru materiału starano się o kompletność rejestru polskiej produkcji wydawniczej na Litwie. Zaznaczono również, że przy doborze materiału dokumentującego polski dorobek pisarski, uwzględniono zasięg formalno-piśmienniczy dokumentów, zasięg formalno-wydawniczy, zasięg terytorialny, zasięg językowy i zasięg chronologiczny.

Materiał bibliograficzny został usystematyzowany w układzie działowym, tak aby poszczególne opisy publikacji stanowiły pokrewne zespoły tematyczne. W obrębie działów i poddziałów zastosowano układ alfabetyczny lub chronologiczny w zależności od typu przedstawionego materiału. Z kolei opis bibliograficzny opracowano z autopsji na podstawie norm i zasad dotyczących opisu książek, wydawnictw ciągłych, dokumentów kartograficznych, druków muzycznych, dokumentów dźwiękowych oraz reguł dotyczących używania skrótów i transliteracji.

Uzupełnieniem informacji ogólnych o *Bibliografii druków...* jest *Bibliografia załącznikowa* obejmująca 57 pozycji uporządkowanych alfabetycznie. Są to prace w zdecydowanej większości wydane w języku polskim, które ukazały się w polskich wydawnictwach oraz znaczna część artykułów zamieszczonych przede wszystkim w polskich czasopismach.

Główny zrąb *Bibliografii druków w języku polskim wydanych na Litwie od 1944 do 2014 roku* stanowi 11 działów głównych, które dla lepszej przejrzystości przedstawionego materiału zostały podzielone na mniejsze działy, a te z kolei rozbito na poddziały.

Pierwszy *Dział ogólny* zawiera *Bibliografie*, a te z kolei dzielą się na *Bibliografie polskie* i *Bibliografie litewskie*. Następnie w części tej znalazły się *Serie wydawnicze* i *Czasopisma*. Zespół ten liczy ok. 200 opisów bibliograficznych od pozycji 1 do 197.

Drugi najbardziej liczny dział zajmuje *Szkolnictwo* w którym wyodrębniono *Podręczniki*, a te podzielono według kryteriów dziedzinowych na: język polski, język litewski, język rosyjski, języki obce, historia, geografia, matematyka, fizyka, chemia, biologia, muzyka. Obok obszernego zestawu podręczników znalazła się literatura dotycząca *Oświaty* i *Nauki*. Dział *Szkolnictwa* to prawie połowa opisów bibliograficznych całej publikacji i obejmuje on pozycje od 198 do 1587.

Kolejny dział trzeci zawiera prace z *Historii* z wyszczególnieniem *Źródeł, Katalogów i Informatorów* oraz *Opracowań*. Jest to wykaz literatury zarejestrowany od pozycji 1588 do 1706c. Następnie w dziale czwartym *Polityka. Prawo. Socjologia* znalazły się *Źródła* i *Opracowania* obejmujące opisy od pozycji 1707 do 2011. Na koniec tego działu autor odsyła zainteresowanych do kilkudziesięciu opisów znajdujących się w innych działach *Bibliografii*, a tematycznie uzupełniających literaturę z działu czwartego.

W piątym dziale znalazła się *Geografia. Turystyka. Krajoznawstwo*. W części tej wyodrębniono *Wydawnictwa promocyjne, Przewodniki, Albumy, Ogólne opracowania, Mapy*. Opisy bibliograficzne są od pozycji 2012 do 2190, a na koniec zestawienia uzupełniono je również licznymi odsyłaczami.

Kolejne miejsce w pracy zajmuje dział szósty z literaturą *Kościół katolicki. Religioznawstwo*. W hierarchicznym podziale materiału w dziale *Kościół katolicki* stworzono dodatkowe dwa poddziały *Źródła* i *Opracowania*, a wszystkie opisy zajmują pozycje od 2191 do 2284, z uwzględnieniem kilkunastu odsyłaczy.

Siądmy dział dotyczy *Literatury. Historii literatury. Językoznawstwa*. W części reprezentującej *Literaturę* podzielono materiał na *Prozę. Dramat. Poezję*. Materiał przedstawiony w tej części znajduje się w ciągu numerycznym od 2285 do 2612a wraz z uzupełnieniami.

Z kolei dział ósmy to *Sztuka. Teatr. Muzyka*. Dla uszczegółowienia zebranych opisów dokonano podziału na *Katalogi. Opracowania. Albumy. Programy. Nuty*. Zebrana tu bibliografia zamieszczona jest od 2613 do 2733 pozycji.

Natomiast w dziale dziewiątym jest *Kultura. Folklor. Książka. Biblioteki. Ruch wydawniczy*. W dziale tym dokonano podziału literatury na *Wydawnictwa informacyjne. Opracowania*. Zamieszczone opisy stanowią niewielki zbiór literatury od opisu 2734 do 2769. Podobnie wygląda sytuacja w dziale dziesiątym *Zdrowie. Praca. Pomoc społeczna* gdzie wyodrębniono tylko *Opracowania* od pozycji 2770 do 2840. Z kolei w dziale jedenastym *Rolnictwo. Przemysł* stworzono pierwszy podział na *Rolnictwo. Sadownictwo* z dalszym podziałem na *Źródła. Opracowania* oraz drugi dział *Gospodarka. Przemysł*. Opisy bibliograficzne w tym dziale zajmują numerację od 2841 do 3019.

Dla sprawnego poruszania się po pracy przygotowano obszerny *Indeks*, który zawiera nazwiska z głównego zrzębu *Bibliografii*, a także z *Przedmowy* i *Wstępu*. Ułatwieniem korzystania z indeksu jest rozróżnienie takie, że przy nazwiskach z *Przedmowy* i *Wstępu* odpowiednią numerację stron podano kursywą, natomiast w zrzębie głównym *Bibliografii* kolejny numer opisu bibliograficznego zaznaczono kapitalką. Po *Indeksie* zamieszczono *Wykaz tabel* z podaniem stron na którym zestawienia tabelaryczne się znajdują. Publikację zamykają streszczenia pracy w języku polskim, litewskim, rosyjskim i angielskim. Dopełnieniem obszernego dzieła jest szczegółowa *Informacja o autorze* z której czytelnicy poznają m.in. sylwetkę zawodową i naukową autora, jego zainteresowania naukowo-badawcze oraz działalność publicystyczną.

Przedstawiona na wstępie liczba 3019 opisów jest zdecydowanie powiększona, gdyż przy bliższej analizie wielu pozycji bibliograficznych dla uzyskania kompletnego zestawu literatury zastosowano dodatkową numerację literową np:

opis 1706 uzupełniono o 1706a, 1706b, 1706c. i wiele innych opisów uzupełniono i powiększono w podobny sposób. Tych dodatkowych opisów z symbolem literowym przy liczbach jest 25 co w sumie daje 3044 opisów bibliograficznych.

Nie ulega wątpliwości, że zaprezentowane zestawienie bibliograficzne jest wynikiem dogłębnych i żmudnych poszukiwań autora. Materiał bibliograficzny ukazuje szerokie spektrum badawcze różnorodnych publikacji, na które składają się: książki, broszury, czasopisma, nuty, mapy, dokumenty dźwiękowe. Znaczącą zasługą autora jest również fakt zebrania i uporządkowania rozproszonego dotychczas piśmiennictwa polskiego na Litwie, a także ukazanie współpracy polsko-litewsko-rosyjskiej w zakresie dokumentowania życia naukowo-badawczego i kulturalno-oświatowego. Dociekliwość autora i determinacja w opracowaniu kompletnego zestawu literatury sprawiły, że *Bibliografia* i jej zawartość jest cennym materiałem badawczym. Praca ta może stać się inspiracją dla innych badaczy, którzy podejmą trud skompletowania piśmiennictwa polskiego z innych państw i obszarów na których przebywają Polacy.